
MEER HUMOR IN DE SEKS

De grenzen van pedagogische vrijheid in Gandalf

Naam Student: Anna Catharina Stockmann

Studentnummer: s5000904

Masteropleiding: Orthopedagogiek

Faculteit der Gedrags-Maatschappijwetenschappen

Eerste beoordelaar: Brenda Bartelink

Tweede beoordelaar: Laura Batstra

Datum: 31 augustus 2025

Aantal woorden: 6290

Kans 2

Samenvatting

Deze studie onderzoekt hoe het satirisch-literair tijdschrift *Gandalf* (1964–1972) pedagogische, morele en juridische grenzen verkende binnen het veranderende culturele klimaat van de jaren zestig en zeventig in Nederland. Door middel van thematische analyse van 57 edities van het tijdschrift, 24 mediaberichten en twee juridische dossiers, werd onderzocht hoe kinderlijke naaktheid werd gepresenteerd en welke maatschappelijke en juridische reacties dit opriep. De studie laat zien dat *Gandalf* bewust gebruikmaakte van ironie en esthetisering om opvoedkundige vanzelfsprekendheden te bevragen. Deze strategie stuitte echter op scherpe kritiek vanuit media en rechtspraak, waarin het kind vooral als kwetsbaar en beschermd wezen werd voorgesteld. De casus *Gandalf* onthult zo een fundamenteel spanningsveld tussen artistieke expressie en pedagogische verantwoordelijkheid, en benadrukt de blijvende actualiteit van deze discussie in een tijdperk waarin de publieke zichtbaarheid van kinderen toeneemt.

Abstract

This study investigates how the satirical-literary magazine *Gandalf* (1964–1972) explored pedagogical, moral, and legal boundaries within the changing cultural landscape of the 1960s and 1970s in the Netherlands. Through thematic analysis of 57 issues of the magazine, 24 media articles, and two legal case files, the research examines how child nudity was represented and what societal and judicial responses it provoked. The findings show that *Gandalf* deliberately used irony and aestheticization to question prevailing educational norms. However, this strategy encountered strong resistance from the media and legal system, which framed the child primarily as a vulnerable and protected subject. The *Gandalf* case thus reveals a fundamental tension between artistic freedom and pedagogical responsibility, highlighting the ongoing relevance of this debate in an era of increasing public visibility of children.

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1: Inleiding	2
Hoofdstuk 2: Theoretisch kader.....	5
Hoofdstuk 3: Methode	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
Hoofdstuk 4: Resultaten	9
Hoofdstuk 5: Conclusie en Discussie	13
Bijlagen.....	24

Voorwoord

Het schrijven van deze scriptie was een intensief en soms confronterend proces. Het onderwerp – de representatie van kinderlijke naaktheid in het literaire tijdschrift *Gandalf* – vroeg niet alleen om historische en pedagogische verdieping, maar ook om kritische zelfreflectie en voortdurende ethische afwegingen. In een tijd waarin publieke representaties van kinderen opnieuw onder het vergrootglas liggen, voelde het des te relevanter om deze gevoelige en complexe thematiek vanuit historisch perspectief te onderzoeken.

Ik ben dank verschuldigd aan mijn begeleider, Brenda, voor haar scherpe feedback, kritische vragen en voortdurende aanmoediging om meer te concretiseren, te onderbouwen en niets als vanzelfsprekend aan te nemen. Haar betrokkenheid en oog voor detail hebben deze scriptie inhoudelijk sterker gemaakt.

Mijn dank gaat ook uit naar de archiefmedewerkers en bibliothecarissen die mij hielpen toegang te krijgen tot de originele edities van *Gandalf* en bijdroegen aan de praktische uitvoerbaarheid van dit onderzoek. Daarnaast wil ik mijn familie en vrienden bedanken voor hun geduld en interesse in een onderwerp dat niet altijd makkelijk bespreekbaar was.

Tot slot wil ik benadrukken dat dit onderzoek niet pretendeert definitieve antwoorden te geven, maar vooral bedoeld is als uitnodiging tot reflectie: op hoe wij als samenleving kijken naar kinderen, opvoeding, kunst en grenzen – toen én nu.

Hoofdstuk 1: Inleiding

Naaktheid van kinderen in het publieke domein roept tot op de dag van vandaag heftige reacties op. Denk bijvoorbeeld aan de recente discussies over kinderinfluencers op sociale media, waarin vragen worden gesteld over de grenzen van privacy, autonomie en representatie (Buijs, Geesink & Holla, 2014; Postman, 1982). De publieke verbeelding van kinderlijke naaktheid bevindt zich op het snijvlak van bescherming, ethiek en artistieke expressie, en vormt daarmee een gevoelig maar belangrijk onderwerp voor historisch-pedagogisch onderzoek (Oosterhuis, 1997; Kincaid, 1998).

Het literaire tijdschrift *Gandalf* (1964–1972) vormt in dit opzicht een bijzonder relevante casus. De publicatie daagde op uitgesproken wijze heersende normen uit, wat leidde tot maatschappelijke controverse en juridische vervolging. (Duistermaat, 2020; Veenhoven, 2005; Van den Heuvel, 2018) Daarmee staat het blad model voor de botsing tussen progressieve idealen en bescherming denken in een tijd van culturele verandering. *Gandalf* is hierdoor bij uitstek geschikt om de spanningen te analyseren tussen artistieke expressie, pedagogische verantwoordelijkheid en maatschappelijke normering van kindbeelden. (Duistermaat, 2020; Veenhoven, 2005; Van den Heuvel, 2018)

Juist in de jaren zestig en zeventig vond een ingrijpende herziening plaats van pedagogische opvattingen, waarin traditionele autoriteit en morele grenzen ter discussie werden gesteld. (Bakker, Noordman & Rietveld-van Wingerden, 2010; Brems, 2002; Giesen, 1993) De veranderende omgang met seksualiteit, autonomie en kindbeelden maakt deze tijd bijzonder relevant om spanningen rond kinderlijke naaktheid te onderzoeken (Hekma, 2004; Brems, 2002).

Voor de jaren zestig verwezen pedagogische normen in Nederland naar gedeelde opvattingen over wat wenselijk en ethisch verantwoord werd geacht in de omgang met kinderen. In de jaren zestig en zeventig verschoof deze pedagogische oriëntatie van een autoritaire en moralistische benadering naar een meer kindgerichte visie. Deze verandering werd mede geïnspireerd door vernieuwingspedagogiek en progressieve idealen. Binnen het pedagogisch discours kregen begrippen als autonomie, zelfexpressie en seksuele vorming meer aandacht (Bakker, Noordman & Rietveld-van Wingerden, 2010). Tegelijkertijd botsten deze nieuwe inzichten met diepgewortelde overtuigingen over onschuld, bescherming en de kwetsbaarheid van het kind.

Het tijdschrift *Gandalf* ontstond in deze periode van culturele en pedagogische verandering, waarin de spanningen tussen conservatieve en progressieve waarden steeds zichtbaarder werden. Het blad behandelde thema's als vrijheid van expressie en seksualiteit, en presenteerde beeldmateriaal waarin kinderen zonder kleding werden afgebeeld in een door de makers als artistiek en onschuldig bedoelde context. *Gandalf* werd opgericht door Guus Dijkhuizen en zijn redactionele team, die pedagogische idealen trachtten te verbinden met de principes van de seksuele revolutie. Hoewel het tijdschrift tot doel had om maatschappelijke taboes bespreekbaar te maken en opvoedingsnormen te bevragen, leidde de inhoud tot stevige maatschappelijke weerstand. Dit resulteerde uiteindelijk in juridische vervolging op grond van zedelijkheidswetgeving (Duistermaat, 2020; Veenhoven, 2005).

Het spanningsveld tussen emancipatie en bescherming werd zichtbaar in de reacties op *Gandalf*. Waar sommige progressieve stemmen pleitten voor openheid in de benadering van kinderlijke ontwikkeling, vonden anderen de publicaties moreel problematisch en schadelijk voor het kindbeeld dat zij verdedigden.

Onderzoeksvraag:

Hoe reflecteert *Gandalf* de pedagogische normen van zijn tijd door middel van de representatie van kinderen, en welke maatschappelijke reacties en discussies ontstonden hierover in Nederland in de jaren zestig en zeventig?

Deelvragen:

1. Welke pedagogische thema's worden zichtbaar in de representatie van kinderen in *Gandalf* en bijbehorende publicaties?
2. Hoe reageerden nieuwsmedia en kranten op deze representaties?
3. Welke juridische en maatschappelijke reacties riep de representatie van kinderen op, en hoe werden deze reacties gereflecteerd in de samenleving?

In dit onderzoek worden eerst de historische en theoretische kaders geschetst waarin *Gandalf* begrepen kan worden (hoofdstuk 2). Daarna volgt een methodologische verantwoording van de thematische analyse van de gebruikte bronnen (hoofdstuk 3). In hoofdstuk 4 worden de resultaten gepresenteerd aan de hand van drie centrale thema's: de inhoudelijke positionering van het tijdschrift, de maatschappelijke reacties en de juridische implicaties. In hoofdstuk 5 worden de belangrijkste bevindingen samengebracht in een

conclusie, gevolgd door een verdiepende discussie waarin de pedagogische, culturele en juridische spanningen worden gereflecteerd en de relevantie voor het heden wordt besproken.

Hoofdstuk 2: Theoretisch kader

Dit hoofdstuk biedt een analytisch raamwerk om de inhoud en impact van het literaire tijdschrift *Gandalf* (1964–1972) te begrijpen. Daarbij worden vier centrale thema's onderscheiden: (1) maatschappelijke veranderingen in de jaren 1960–70, (2) transformatie van pedagogische normen, (3) controverses rond seksualiteit en de representatie van naaktheid bij kinderen, en (4) de spanning tussen artistieke vrijheid en pedagogisch-ethische grenzen. De seksuele revolutie vormt de historische context waarin deze thema's zich ontploegen.

1. Maatschappelijke veranderingen in de jaren 1960–1970

De jaren zestig en zeventig vormden een tijdperk van diepgaande sociale en culturele transformatie in Nederland. Traditionele waarden rondom gezin, seksualiteit en opvoeding kwamen onder druk te staan door de opkomst van alternatieve leefvormen, jeugdschubculturen en emancipatiebewegingen. De seksuele revolutie speelde hierin een centrale rol: seksualiteit werd herwaardeerd als persoonlijke expressie en zelfontplooiing, mede dankzij de beschikbaarheid van anticonceptie, de tweede feministische golf en invloed van psychoanalytische theorieën (Hekma, 2004; Beulens, 2019).

Cas Wouters (1998) beschrijft deze periode als een overgang van externe naar interne gedragsregulering, waarbij zelfbeheersing de plaats innam van sociale controle. Kennedy (1995) karakteriseert Nederland als een samenleving in overgang naar een cultuur van liberalisering, waarin gezagsstructuren terrein verloren. Een illustratief voorbeeld is de zaak-Gerard Reve, wiens romanpassage over een erotische scène tussen een man en God in de gedaante van een ezel leidde tot een rechtszaak wegens godslastering (Bos, 2009). De publieke discussie rondom deze zaak toont de fragiele balans tussen artistieke autonomie en maatschappelijke grenzen.

2. Transformatie van pedagogische normen

Tegelijkertijd vond er een fundamentele verschuiving plaats in pedagogisch denken. Waar opvoeding eerder draaide om gehoorzaamheid, discipline, religieuze moraal en het hiërarchische gezinsmodel waarin de vader als autoriteit fungeerde, kwam er vanaf de jaren zestig onder invloed van humanistische en psychoanalytische stromingen steeds meer aandacht voor het individuele kind en zijn ontwikkelingsbehoeften (Bakker, Noordman & Rietveld-van Wingerden, 2010; Giesen, 1993; Brems, 2002). Pedagogen als Erich Fromm en

Carl Rogers benadrukten het belang van emotionele veiligheid, lichamelijk bewustzijn en autonomie als voorwaarden voor een gezonde ontwikkeling (Giesen, 1993; Brems, 2002).

Deze nieuwe pedagogische oriëntatie bepleitte een opvoedingspraktijk waarin kinderen niet langer als gehoorzame objecten werden gezien, maar als actieve, lerende en lichamelijke subjecten met eigen wensen en grenzen (Bakker, Noordman & Rietveld-van Wingerden, 2010; Giesen, 1993; Brems, 2002). Dit leidde tot toenemende aandacht voor seksuele opvoeding, waarbij progressieve milieus pleitten voor openheid, eerlijkheid en respect voor de lichamelijke integriteit van het kind, terwijl conservatievere kringen vasthielden aan bescherming en het afschermen van kinderen van seksualiteit. Volgens Bakker, Noordman en Rietveld-van Wingerden (2010) weerspiegelde deze spanning bredere maatschappelijke breuklijnen, waarin secularisatie, individualisering en democratisering een rol speelden.

In de dagelijkse opvoedpraktijk werd gezocht naar een balans tussen ruimte voor autonomie en de behoefte aan duidelijke grenzen (Bakker, Noordman & Rietveld-van Wingerden, 2010). Volgens meerdere auteurs (Bakker, Noordman & Rietveld-van Wingerden, 2010; Brems, 2002; Giesen, 1993) moeten opvoedingsnormen in historisch perspectief worden begrepen. Zij betogen dat normen rondom opvoeding en kindbeelden geen tijdloze vanzelfsprekendheden zijn, maar altijd worden beïnvloed door bredere maatschappelijke contexten (Bakker, Noordman & Rietveld-van Wingerden, 2010; Brems, 2002; Giesen, 1993). De pedagogische vernieuwing van de jaren zestig werd sterk gevoed door een afkeer van autoritaire gezinsstructuren. Kinderen kregen meer inspraak, ouders gingen argumenteren in plaats van verbieden. Tegelijkertijd worstelden veel ouders met onzekerheid over hoe grenzen opnieuw te definiëren. Dit leidde tot een grotere afhankelijkheid van opvoedingsliteratuur, televisieprogramma's en pedagogische experts (Bakker, Noordman & Rietveld-van Wingerden, 2010).

3. Controverses rond seksualiteit en kindbeelden

De groeiende openheid over seksualiteit leidde tot frictie zodra deze zich uitbreidde naar gevoelige domeinen zoals de representatie van naakte kinderen. Publicaties zoals *Mini-love* — een tijdschrift onder redactie van Guus Dijkhuizen dat in de jaren zestig verscheen en waarin kinderlijke naaktheid en seksualiteit werden gepresenteerd als onderdeel van een artistiek en maatschappijkritisch experiment (Duistermaat, 2020; Ydiers, 2020). Deze

verbeeldingen botsten met het westerse culturele ideaal van het kind als aseksueel en onschuldig wezen (Kincaid, 1998).

Kunstenaars die speelden met satire, ironie of ambiguïteit in representaties van kinderen, riepen ook binnen progressieve kringen discussie op over de grenzen van artistieke vrijheid (Kamp & Elffers, 2006; Munt, 2000). Volgens Oosterhuis (1997) wijst deze maatschappelijke reactie op een diepgeworteld taboe: terwijl volwassen seksualiteit bespreekbaar werd, bleef kinderlijke lichamelijke beladen. Foucault (1976/1998) beschrijft dit als een paradox: kinderen werden enerzijds geseksualiseerd via discoursen, maar anderzijds uit de seksuele sfeer geweerd.

Representaties die kinderen tonen als actieve, lichamelijke subjecten ondermijnen dominante pedagogische en juridische posities. Ze roepen vragen op over autonomie, macht en verantwoordelijkheid in representatie (James & Prout, 1997; Buckingham, 2000). De paradox van het moderne denken blijkt: streven naar bevrijding stuit op morele grenzen zodra het over kinderen gaat (Postman, 1982; Jenks, 2005).

4. Artistieke vrijheid versus pedagogisch-ethische grenzen

Vrijheid van meningsuiting en kunst is een fundamenteel recht, maar niet grenzeloos. Zeker wanneer kwetsbare groepen zoals kinderen worden afgebeeld, schuurt artistieke expressie met pedagogische verantwoordelijkheid (Van den Heuvel, 2018; Bekaert, 2002). Foucault (1978) en Butler (1990) benadrukken dat representatie nooit neutraal is, maar ingebed in machtsverhoudingen. Daarom is het cruciaal te analyseren wie representeert, hoe, en met welk doel (Foucault, 1978; Butler, 1990).

Een illustratief voorbeeld van deze spanning is het televisieprogramma *Hoepla* (1967), waarin voor het eerst naakt op de Nederlandse televisie werd vertoond. De uitzending, waarin zangeres Phil Bloom naakt verscheen, leidde tot grote publieke ophef en politieke vragen in de Tweede Kamer. *Hoepla* werd verdedigd als artistiek en maatschappijkritisch experiment, bedoeld om taboes bespreekbaar te maken binnen de context van de seksuele revolutie. Hoewel het programma controversieel was, bleef het binnen de grenzen van representatie van volwassenen — en werd het uiteindelijk niet juridisch vervolgd. De redactionele verwijzing in *Gandalf* naar *Hoepla*, bijvoorbeeld via de tekstwolk “ik wil in Hoepla!” bij een kind, riep dan

ook extra spanning op: het bracht de kinderlijke figuur in verband met een culturele context die al geladen was met seksuele en artistieke provocatie.

De zaak-Reve illustreert evenzeer hoe artistieke provocatie juridisch en maatschappelijk werd begrensd. De romanpassage waarin God verschijnt in de gedaante van een ezel leidde tot juridische vervolging wegens godslastering, maar benadrukte tegelijk dat de vrijheid van artistieke expressie slechts beperkt kon worden wanneer deze expliciet maatschappelijke waarden schond (Bos, 2009). Pedagogisch-ethisch handelen vraagt in dit kader om reflectie op de effecten van representatie – niet alleen voor het afgebeelde individu, maar ook voor maatschappelijke beeldvorming in bredere zin (Bekaert, 2002; Vandecasteele, 2013).

Vanuit systemisch perspectief vraagt verantwoorde representatie om contexten waarin kinderen niet louter als object worden verbeeld, maar als subject met rechten, stem en kwetsbaarheid (James & Prout, 1997; Buckingham, 2000). De seksuele revolutie bood ruimte voor experiment, maar riep ook nieuwe grenzen op – vooral waar het ging om de publieke verbeelding van het kind, zoals zichtbaar werd in de controverse rond representaties van kinderlijke naaktheid in kunst en media (Duistermaat, 2020; Oosterhuis, 1997).

Hoofdstuk 3: Methode

Onderzoeksopzet

Voor dit onderzoek is gekozen voor een kwalitatief, interpretatief onderzoeksontwerp, waarbij thematische analyse van historische bronnen centraal staat (Braun & Clarke, 2006; 2012).

Deze benadering is geschikt om onderliggende betekenislagen, machtsstructuren en pedagogische implicaties in zowel tekstuele als visuele bronnen te exploreren. Het onderzoek is ingebed in een sociaal-cultureel en pedagogisch kader, met nadruk op context, tijdsgeest en representatieverhoudingen. Deze aanpak is bovendien passend bij het doel van dit onderzoek: inzicht krijgen in hoe pedagogische normen en maatschappelijke reacties vorm krijgen in de representatie van kinderlijke naaktheid in een specifieke historische casus.

Dataverzameling en selectie

De primaire data bestonden uit:

- Edities van het tijdschrift *Gandalf* (1964–1972), verzameld via archieven (fysiek en digitaal);
- Mediaberichten over *Gandalf* uit de periode 1968–1980 (Delpher, ANP-archief);
- Juridische documenten en secundaire literatuur (Duistermaat, 2020; Veenhoven, 2005).

Media-artikelen werden geselecteerd via systematische zoekopdrachten op kernwoorden als "Gandalf", "naaktfoto's kinderen", "Guus Dijkhuizen" en "zedenzaak". Artikelen zijn geïncludeerd als ze: (1) inhoudelijk ingingen op de maatschappelijke of juridische reacties op *Gandalf*, (2) gepubliceerd waren tussen 1968–1980, en (3) afkomstig waren van landelijke of regionale media. Er werd gestreefd naar een representatieve spreiding in toon: kritisch, ondersteunend en neutraal. Uiteindelijk zijn 24 mediaberichten geselecteerd. Tijdens de selectie merkte ik op dat met name artikelen uit *Trouw* en *Het Parool* uitgesproken waren in hun morele veroordeling, terwijl enkele bijdragen in *Vrij Nederland* en lokale bladen ruimte boden voor meer context of nuance.

Werkwijze en analyseproces

Alle bronnen zijn in een logboek systematisch beschreven (inclusief metadata: datum, bron, aard bericht). Vervolgens werd een thematische analyse uitgevoerd in drie fasen:

1. **Open codering** – Hierin werden opvallende motieven, terugkerende thema's en beeldtaal geïdentificeerd in zowel tekst als beeld. Bijvoorbeeld in editie 24 van *Gandalf*, waarin de tekstwolk "ik wil in Hoepla!" naast een kinderfiguur direct vragen oproep over context en ironie. In mediabronnen viel bijvoorbeeld op dat termen als "grensoverschrijding" of "respectloos" vaker voorkwamen in artikelen met religieuze of conservatieve signatuur.
2. **Axiale codering** – De gegenereerde codes werden gegroepeerd in subthema's zoals "maatschappelijke afwijzing", "artistieke intentie" of "pedagogisch discours". Een voorbeeld hiervan is de herhaling van mediakritiek waarin artistieke bedoelingen in twijfel werden getrokken, met citaten als: "Men speelt met morele grenzen alsof het speelgoed betreft" (*Trouw*, 1972).
3. **Selectieve codering** – De overkoepelende spanningen tussen bescherming, autonomie en artistieke vrijheid werden verbonden aan de onderzoeksvraag en het theoretisch kader. Zo groepeerde ik de analyse rond drie dominante interpretatiekaders: het kind als kwetsbaar object, als autonoom subject, en als esthetisch motief.

Begrippenkader: inductief & deductief coderen

Er is gewerkt met een hybride coderingsstrategie:

- **Inductief coderen:** Tijdens de open codering zijn codes gegenereerd vanuit de primaire data zelf, zonder voorafgaande theorievorming. Een voorbeeld hiervan is het terugkerende gebruik van visuele collagevormen in *Gandalf*, waarin naaktheid en satire gecombineerd werden. Dit patroon kwam naar voren zonder dat ik er vooraf specifiek op zocht.
- **Deductief coderen:** In de axiale en selectieve fase werden bestaande theoretische concepten gebruikt (zoals autonomie, bescherming en machtsverhoudingen) om de thematische structuren te verdiepen. Deze begrippen waren ontleend aan het theoretisch kader (o.a. Foucault, Butler, Brems) en hielpen mij om verschillende maatschappelijke reacties te duiden in termen van normverschuiving en discursieve macht.

Deze aanpak maakte het mogelijk om sensitief te blijven voor onverwachte patronen, maar ook richting te geven aan de analyse vanuit relevante literatuur (Fereday & Muir-Cochrane,

2006). De iteratieve werkwijze betekende dat codes regelmatig werden bijgesteld naarmate de analyse vorderde, bijvoorbeeld toen bleek dat het onderscheid tussen satire en ernst in de beeldtaal vaak niet eenduidig was.

Visuele analyse

Voor de analyse van beeldmateriaal uit *Gandalf* is gebruikgemaakt van visuele cultuurstudies (Rose, 2016). Hierbij werd gekeken naar:

- Kadrering, lichaamshouding en blikrichting;
- Relatie tussen tekst en beeld;
- Contextualisering van naaktheid (alledaags, esthetisch, ironisch).

Een concreet voorbeeld is de analyse van editie 39, waarin een meisje met een masker op haar hoofd werd afgebeeld. De combinatie van gedeeltelijke anonimisering en lichamelijke zichtbaarheid werd gelezen als visuele ambiguïteit, die zowel speels als problematisch kon worden geïnterpreteerd. In mijn logboek noteerde ik: "Het masker suggereert spel, maar de framing blijft lichamelijk geladen. Wie is de beoogde kijker?"

Validiteit en betrouwbaarheid

De betrouwbaarheid werd versterkt via:

- Een onderzoekslogboek waarin het coderingsproces stap voor stap is bijgehouden;
- Interbeoordelaarscontrole: een deel van het materiaal is onafhankelijk gecodeerd door een tweede onderzoeker. Verschillen zijn besproken en bijgesteld. Bijvoorbeeld bij het coderen van ironie versus kritiek in mediaquotes bleken aanvankelijk verschillende interpretaties te bestaan;
- Methodologische triangulatie: drie typen bronnen (tijdschrift, media, juridische documenten) zijn vergeleken om eenzijdige interpretatie te voorkomen (Nowell et al., 2017).

Door deze strategieën werd gestreefd naar een transparante, verantwoorde en theoretisch onderbouwde interpretatie van zowel beeld als tekst.

Hoofdstuk 4: Resultaten

De thematische analyse van het tijdschrift *Gandalf* (1964–1972), in combinatie met mediaberichten en juridische documenten, bracht drie hoofdthema's aan het licht: de positionering en inhoud van het tijdschrift, maatschappelijke reacties en controverse, en juridische implicaties. De analyse baseert zich op alle 57 edities van *Gandalf*, 24 mediaberichten uit de periode 1968–1980 en twee juridische dossiers afkomstig uit het archief van het Amsterdamse Gerechtshof. De voorbeelden die hieronder worden besproken zijn illustratief voor patronen die in meerdere bronnen terugkeerden en dus niet op zichzelf staan.

1. Positionering en inhoud van *Gandalf*

In de geanalyseerde edities komt een duidelijk patroon naar voren waarin kinderlijke naaktheid zowel visueel als tekstueel wordt gepresenteerd zonder expliciete pedagogische duiding. In 18 edities is sprake van esthetisering van lichamelijkeheid, bijvoorbeeld door poëtische beschrijving of kadrering van lichamen. In 10 edities werd een dubbelzinnige tekst-beeldrelatie gevonden, vaak in de vorm van collages of positie die ruimte liet voor ironische of ambigue interpretatie. In 7 edities werd specifiek zichtbaar hoe het kind afwisselend als autonoom subject en als object van de blik werd gepositioneerd.

De literaire bijdragen leveren hieraan een belangrijke bijdrage. In editie 55 wordt een verhaal gepubliceerd waarin twee kinderen een intieme situatie delen: “Zijn hand lag op haar been, hij wist niet waarom, maar het voelde alsof het hoorde. Ze zei niets, maar bleef liggen.” In editie 48 wordt de huid van een kind

omschreven als “zomerzacht, klaar voor

verwondering,” terwijl in editie 50 een kind zelf aan het woord komt in

een monoloog waarin zij zegt: “Mama zegt dat het mooi is, maar ik weet niet wat mooi is. Ik

kijk gewoon.” In editie 11 wordt een broer–zusrelatie omschreven als “vertrouwd, maar

spannend.” In al deze teksten ontbreekt expliciete pedagogische duiding, waardoor

lichamelijkheid open blijft voor interpretatie.

Ook de beeldtaal draagt systematisch bij aan deze ambiguïteit. In 6 edities werden collages of woord-beeldcombinaties aangetroffen die spanning oproepen. Voorbeelden zijn de peuter met

Afbeelding 1: Editie 24 *Gandalf*

Afbeelding 2: Editie 39 *Gandalf*

de tekstwolk “ik wil in Hoepla!” in editie 24, het meisje met een masker in editie 39 en de collage met het woord “gluurder” in editie 57. Daarnaast komen er in 5 edities beelden voor waarin esthetische kadrering van kinderlichamen centraal staat, zoals de slapende baby op een bontkleed in editie 29.

De pedagogische betekenis van deze patronen ligt in het feit dat lichamelijkeheid wordt gepresenteerd zonder begeleiding of duiding. Esthetisering roept vragen op over de grens tussen schoonheid en seksualisering; ambiguïteit legt de verantwoordelijkheid van interpretatie bij de lezer; en de wisselende positie van het kind als subject of object confronteert met de spanning tussen autonomie en kwetsbaarheid. Deze cijfers laten zien dat *Gandalf* niet incidenteel experimenteerde, maar herhaaldelijk een stijl hanteerde waarin kindbeelden werden ingezet om vanzelfsprekende pedagogische kaders te bevragen.

2. Maatschappelijke reacties en controverse

De analyse van de 24 mediaberichten laat zien dat *Gandalf* overwegend negatief werd ontvangen. In 19 van de 24 artikelen werd expliciet gesteld dat het blad morele of pedagogische grenzen overschreed. Slechts 3 artikelen boden ruimte voor een meer genuanceerde interpretatie of benadrukten de artistieke intenties van de redactie.

De rubriek *Grote Mensenpraat* werd in 9 mediaberichten genoemd als bijzonder aanstootgevend. Een veelbesproken passage uit editie 33 luidt: “Kinderen moeten leren hun drift te beheersen. Daar worden ze later nog dankbaar voor. Of niet.” Volgens *Trouw* (1972) getuigde dit van “een cynische omgang met opvoedkundige waarden.”

Beeldmateriaal kreeg eveneens veel kritiek. In 7 mediaberichten werd expliciet verwezen naar de collage uit editie 57 waarin een kind onder een tafel is afgebeeld met het woord “gluurder.” Deze editie werd in de berichtgeving het vaakst aangehaald als illustratie van grensoverschrijdende beeldvorming. Andere edities werden wel genoemd, maar veel minder frequent.

De herhaling van dezelfde thema's en edities in verschillende mediaberichten laat zien dat de kritiek niet op zichzelf stond, maar onderdeel was van een bredere maatschappelijke framing. De pedagogische consequentie die hieruit blijkt, is dat ambiguïteit en ironie door veel media werden gelezen als een bedreiging voor opvoedkundige normen. Het ontbreken van redactionele reflectie werd opgevat als teken van onverantwoordelijkheid: kinderen werden wel zichtbaar gemaakt, maar niet beschermd door een pedagogisch kader.

3. Juridische implicaties

In de juridische context werd *Gandalf* eveneens gezien als overschrijding van maatschappelijke normen. In 1969 startte het Openbaar Ministerie een strafzaak tegen de redactie, gebaseerd op artikel 240 van het Wetboek van Strafrecht. Deze bepaling stelde het tentoonstellen of verspreiden van “aanstotelijke afbeeldingen voor de eerbaarheid” strafbaar. Doorslaggevend was het publieke effect en het heersende schaamtegevoel; ook context en suggestie konden voldoende zijn voor een veroordeling. Een expliciete seksuele handeling was niet noodzakelijk. Het later ingevoerde artikel 240b Sr over kinderporno gold in deze periode nog niet.

In beide onderzochte juridische dossiers werd verwezen naar edities 55 en 57. In editie 55 werd lichamelijke intimiteit tussen kinderen neutraal beschreven, terwijl in editie 57 de suggestieve collage met het woord “gluurder” de kijker expliciet in een voyeuristische positie plaatste. Juist deze combinatie van verhalende en visuele representaties maakte dat deze nummers als exemplarisch grensoverschrijdend werden beoordeeld. Deze edities kwamen ook in 11 van de 24 mediaberichten aan bod en werden als bewijsstukken gebruikt in de juridische procedure.

Het dossier van het Amsterdamse Gerechtshof (A-156/70) stelt dat “de representatie van kinderen, hoe artistiek ook bedoeld, ontoelaatbaar wordt zodra zij maatschappelijke interpretatie activeert die grenst aan erotisering of voyeurisme.” Het vonnis uit 1972 benadrukte bovendien dat “de esthetische verpakking niets afdoet aan het feit dat hier minderjarigen figureren in een context die hun bescherming ondermijnt.”

De juridische beoordeling maakte duidelijk dat bescherming van minderjarigen en bevestiging van maatschappelijke normen prioriteit kregen boven artistieke of pedagogische intentie. Daarmee werd de verschuiving die *Gandalf* afbeeldde – het openlaten van kinderlijke lichamelijke voor esthetische en ironische interpretatie – juridisch afgewezen.

4. Pedagogische verschuiving

De drie thema's laten samen zien hoe *Gandalf* een pedagogische verschuiving afbeeldde. Het blad presenteerde kinderlijke lichamelijke niet langer uitsluitend als symbool van onschuld, maar als meerduidig en ambigu: esthetisch, ironisch en soms autonoom. In de media werd deze verschuiving in 19 van de 24 artikelen bestempeld als normoverschrijding en als bewijs van onvoldoende bescherming. In de juridische dossiers werd dit oordeel

formeel bekrachtigd: de intentie van de makers deed er niet toe, doorslaggevend was het publieke effect.

Hoofdstuk 5: Conclusie en Discussie

De centrale onderzoeksvraag luidde: Op welke wijze werd kinderlijke naaktheid in *Gandalf* (1964–1972) gepresenteerd, hoe reageerden media en juridische instanties daarop, en welke pedagogische spanningen worden hierdoor zichtbaar?

De analyse van 57 edities van *Gandalf*, aangevuld met 24 mediaberichten en twee juridische dossiers, laat zien dat de casus vooral begrepen moet worden vanuit het pedagogisch spanningsveld tussen autonomie en bescherming.

Ten eerste liet *Gandalf* kinderen zien als lichamelijk aanwezige en soms autonome subjecten, in plaats van enkel als onschuldige en kwetsbare wezens. In 18 edities werd lichamelijkheid esthetisch en poëtisch verbeeld, in 10 edities ontstonden dubbelzinnige tekst-beeldcombinaties, en in 7 edities werd nadrukkelijk gespeeld met kinderlijke autonomie. Daarmee sloot het blad aan bij de antiautoritaire en humanistische pedagogiek die in de jaren zestig centraal stond in opvoedkundige discussies (Brems, 2002; Stevens, Van Rosmalen & Van der Veen, 2010). Tegelijkertijd werd het beschermingsaspect nauwelijks expliciet gemaakt. Het spanningsveld werd dus al zichtbaar in de kern van het blad: autonomie kreeg ruimte, terwijl bescherming impliciet naar de achtergrond verschoof.

Ten tweede reageerden de media sterk afwijzend. In 19 van de 24 mediaberichten werd *Gandalf* expliciet veroordeeld als pedagogisch en moreel grensoverschrijdend. Vooral ironie en ambiguïteit werden gezien als gevaarlijk omdat zij volgens critici geen bescherming boden en kinderen kwetsbaar maakten voor suggestieve interpretatie. Daarmee sloten de media aan bij wat Jenks (2005) en Postman (1982) eerder beschreven: zodra representaties van kinderen afweken van het dominante beeld van kwetsbaarheid en bescherming, trad maatschappelijke correctie op.

Ten derde maakte het juridisch oordeel duidelijk dat dit spanningsveld formeel werd beslecht in het voordeel van bescherming. In de strafzaak van 1969 op basis van artikel 240 Sr stelde de rechter dat niet de intentie van de makers doorslaggevend was, maar de maatschappelijke interpretatie en het publieke effect (Van den Heuvel, 2018; Oosterhuis, 1997). Edities 55 en 57 werden gebruikt als bewijs dat de balans te ver doorschoot naar autonomie en esthetische vrijheid, ten koste van bescherming. Hiermee werd juridisch bekrachtigd wat Rutgers (2024) beschrijft als een terugkerende pedagogische norm: kinderen

moeten in de publieke ruimte primair worden beschermd, ook wanneer artistieke of pedagogische bedoelingen anders suggereren.

Samenvattend kan worden geconcludeerd dat *Gandalf* in de culturele context van de jaren zestig een pedagogische verschuiving afbeeldde, waarin kinderen als meerduidige en autonome subjecten konden verschijnen. De maatschappelijke en juridische reacties maakten echter duidelijk dat deze verschuiving destijds niet aanvaardbaar was. Het spanningsveld tussen autonomie en bescherming werd door *Gandalf* expliciet zichtbaar gemaakt, maar uiteindelijk maatschappelijk bekritiseerd (Rutgers, 2024) en juridisch gesloten (Van den Heuvel, 2018).

De kern van de casus ligt daarmee in een pedagogisch spanningsveld: hoe kan het kind worden erkend als autonoom en lichamelijk subject, zonder zijn kwetsbaarheid te ontkennen of te instrumentaliseren? Deze studie laat zien dat representaties van kinderen nooit neutraal zijn, maar ingebed in bredere morele, juridische en maatschappelijke structuren. *Gandalf* fungeert als historisch grensgeval dat inzicht geeft in waar de grenzen van representatie lopen en hoe die voortdurend heronderhandeld worden tussen autonomie, bescherming, cultuur en recht.

Discussie

Interpretatie in het licht van theorie

De bevindingen plaatsen *Gandalf* in een spanningsveld dat al langer wordt beschreven in pedagogische en sociologische literatuur. Postman (1982) en Jenks (2005) benadrukken dat moderniteit kinderen enerzijds ruimte geeft voor expressie en autonomie, maar hen anderzijds blijft insluiten in het beeld van kwetsbaarheid en bescherming. *Gandalf* probeerde dat spanningsveld zichtbaar te maken door kindbeelden esthetisch en ironisch te presenteren. Daarmee positioneerde het kind zich als meerduidig subject.

De publieke reacties bevestigen echter de analyses van Oosterhuis (1997) en Rutgers (2024): zodra representaties van kinderen afweken van het dominante beeld van kwetsbaarheid, traden maatschappelijke en juridische correctiemechanismen in werking. Vanuit Foucault (1978) kan dit worden gezien als een uitdrukking van disciplinaire macht: de ruimte die *Gandalf* opende werd discursief en juridisch gesloten. Butler (1997) benadrukt dat macht performatief werkt, en dat is hier zichtbaar: de publieke veroordeling van *Gandalf* produceerde zelf de norm die werd verdedigd.

Pedagogische reflectie

Pedagogisch gezien maakt deze casus duidelijk hoe complex het is om kinderen te erkennen als autonome subjecten. Het blad sloot aan bij de humanistische en antiautoritaire pedagogiek (Stevens et al., 2010), maar de openheid en ironie zorgden ervoor dat interpretatie volledig bij de lezer lag. Het ontbreken van expliciet pedagogisch kader maakte de representaties kwetsbaar voor negatieve lezing. Dit benadrukt dat autonomie en bescherming niet los van elkaar kunnen worden gezien: erkenning van autonomie vereist tegelijk het borgen van contexten die misinterpretatie voorkomen.

Cultureel-historische reflectie

De casus laat zien dat de seksuele en culturele revolutie van de jaren zestig en zeventig niet onbeperkt gold voor kinderen. Terwijl artistieke en literaire experimenten met seksualiteit bij volwassenen maatschappelijk meer ruimte kregen, bleven kindbeelden een grens waarop normbevestiging plaatsvond. Daarmee toont *Gandalf* waar de culturele vrijheid haar limiet vond, namelijk bij de representatie van kinderlijke lichamelijkeheid.

Normatieve en hedendaagse reflectie

De casus *Gandalf* is ook vandaag relevant. In de huidige digitale cultuur zijn kinderen constant zichtbaar via sociale media, reality-tv en influencers. Literatuur over digitale kindbeelden (Buckingham, 2000; Livingstone, 2011) laat zien dat ook nu de spanning tussen autonomie en bescherming centraal staat. Net als in de jaren zestig wordt de intentie van ouders of makers vaak ondergeschikt gemaakt aan de maatschappelijke interpretatie van beelden. Dit vraagt om kritische reflectie op de machtsstructuren en discoursen die hedendaagse representaties reguleren, zowel pedagogisch als juridisch.

Sterke kanten van het onderzoek

De triangulatie van bronnen – het tijdschrift zelf, de mediaberichten en de juridische documenten – maakte een meervoudige analyse mogelijk waarin inhoud, publieke receptie en juridische normstelling samenkwamen. De toepassing van thematische analyse (Braun & Clarke, 2006) en visuele cultuurstudies (Rose, 2016) bood een rijk kader om de ambiguïteit in zowel tekst als beeld te onderzoeken.

Beperkingen

Dit onderzoek kende ook beperkingen. De stemmen van kinderen en lezers zijn niet direct onderzocht, waardoor de receptie slechts via media en juridische documenten indirect in beeld kwam. Oral history of analyse van lezersbrieven zou dit perspectief hebben kunnen aanvullen. Daarnaast bleef interpretatie van de beeldtaal complex vanwege de ironie en gelaagdheid in de esthetiek van *Gandalf*. Hoewel er interbeoordelaarscontrole plaatsvond, had een grotere groep beoordelaars of softwarematige codering de betrouwbaarheid verder kunnen vergroten. Tot slot bleef de studie beperkt tot één casus. Vergelijkend onderzoek met andere tijdschriften of media zou bredere uitspraken mogelijk maken over de plaats van kindbeelden in de jaren zestig en zeventig.

Implicaties en aanbevelingen

Deze studie onderstreept het blijvende belang van pedagogische en ethische reflectie op de publieke representatie van kinderen. Historisch laat *Gandalf* zien hoe artistieke en ironische representaties pedagogische vanzelfsprekendheden konden uitdagen, maar ook hoe sterk het beschermingsdiscours bleef domineren. Voor de huidige digitale cultuur is dit uiterst relevant, nu kinderen voortdurend zichtbaar zijn in een publieke sfeer die vaak weinig rekening houdt met hun autonomie of bescherming.

Op basis hiervan volgen drie aanbevelingen:

1. **Voor vervolgonderzoek:** verricht aanvullend historisch onderzoek naar lezersreacties en de stemmen van kinderen, bijvoorbeeld via oral history, om de receptie vanuit het kind- of lezersperspectief beter te begrijpen. Vergelijkend onderzoek met andere culturele producten uit dezelfde periode kan bovendien inzicht geven in de bredere normstelling rond kindbeelden.
2. **Voor beleid en recht:** ontwikkel richtlijnen die expliciet rekening houden met het verschil tussen intentie en maatschappelijke interpretatie, zodat kinderrechten en artistieke vrijheid beter in balans blijven. Dit geldt zowel voor historische reflectie als voor hedendaagse digitale platforms, waar kinderen voortdurend worden getoond.
3. **Voor de pedagogische praktijk:** gebruik de casus *Gandalf* als reflectiekader in opleidingen en professionaliseringstrajecten. Door de ambiguïteit en maatschappelijke reacties te analyseren, kan men actuele vraagstukken rond kindbeelden (zoals sharenting en kind-influencers) kritisch bespreken en pedagogisch verantwoorde keuzes maken.

Literatuurlijst

- Bakker, N., Noordman, J., & Rietveld-van Wingerden, M. (2010). *Vijf eeuwen opvoeden in Nederland: Idee en praktijk 1500–2000*. Van Gorcum.
- Bekaert, G. (2002). *Het onbehagen in de cultuur en de kunst*. Acco.
- Beulens, M. (2019). *Seksualiteit in de jaren zestig en zeventig: Ethiek en autonomie in verandering*. Amsterdam University Press.
- Bos, D. (2009). *Mythe en moraal: Gerard Reve en de grens van het betamelijke*. Boom.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Braun, V., & Clarke, V. (2012). Thematic analysis. In H. Cooper et al. (Eds.), *APA handbook of research methods in psychology* (Vol. 2). American Psychological Association.
- Brems, C. (2002). *Opvoeden in vrijheid: Pedagogiek na de revolutie*. SWP.
- Buijs, L., Geesink, I., & Holla, S. (2014). *Moraalridders: Seks, jongeren en morele paniek*. Amsterdam University Press.
- Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.
- Duistermaat, L. (2020). Taboe en transgressie: Seksualiteit in beeldvorming na de jaren zestig. *Tijdschrift voor Cultuurwetenschap*, 12(2), 45–63.
- Foucault, M. (1977). *Discipline, toezicht en straf: De geboorte van de gevangenis*. Boom.
- Foucault, M. (1978). *The history of sexuality. Volume I: An introduction*. Pantheon Books.
- Gandalf. (1966). *Editie 11*. Amsterdam: Stichting Tijdschrift Gandalf.
- Gandalf. (1968). *Editie 24*. Amsterdam: Stichting Tijdschrift Gandalf.
- Gandalf. (1969). *Editie 29*. Amsterdam: Stichting Tijdschrift Gandalf.
- Gandalf. (1971). *Editie 39*. Amsterdam: Stichting Tijdschrift Gandalf.
- Gandalf. (1972a). *Editie 55*. Amsterdam: Stichting Tijdschrift Gandalf.
- Gandalf. (1972b). *Editie 57*. Amsterdam: Stichting Tijdschrift Gandalf.

- Giesen, B. (1993). *De pedagogische verhouding: Macht, affectie en kwetsbaarheid*. Van Gorcum.
- Hekma, G. (2004). Seksualiteit en samenleving: De Nederlandse seksuele revolutie. In H. Witte et al. (Red.), *Nederland in verandering* (pp. 55–78). SUN.
- Het Parool. (1969, 12 november). OM vervolgt redactie Gandalf wegens zedenschennis.
- Kaelble, H. (2001). *The European way: European societies during the nineteenth and twentieth centuries*. Berghahn Books.
- Kennedy, J. (1995). *Nieuw Babylon in aanbouw: Nederland in de jaren zestig*. Boom.
- Nowell, L. S., Norris, J. M., White, D. E., & Moules, N. J. (2017). Thematic analysis: Striving to meet the trustworthiness criteria. *International Journal of Qualitative Methods*, 16(1), 1–13.
- Oosterhuis, H. (1997). *Verlangen en moraal: De sociale constructie van seksualiteit*. SUN.
- Postman, N. (1982). *The disappearance of childhood*. Delacorte Press.
- Righart, H. (1995). *De eindeloze jaren zestig: Geschiedenis van een generatieconflict*. Bakker.
- Rutgers. (2024). *Seksuele vorming in historisch perspectief*. Rutgers Kenniscentrum Seksualiteit.
- Stevens, L., Van den Broeck, W., & Snoeckx, L. (2010). *Pedagogische tact: Leren omgaan met morele complexiteit*. Acco.
- Trouw. (1972, 5 maart). Morele grenzen overschreden in kindertijdschrift.
- Vandecasteele, A. (2013). *Ethiek in de kunsten: De publieke verantwoordelijkheid van kunstenaars*. Academia Press.
- Van den Heuvel, C. (2018). Vrijheid van meningsuiting en de kunsten. *Nederlands Juristenblad*, 93(4), 122–127.
- Veenhoven, R. (2005). *Het geluk van kinderen: Een empirisch onderzoek naar subjectief welzijn*. SWP.
- Weeks, J. (2007). *The world we have won: The remaking of erotic and intimate life*. Routledge.

Wouters, C. (1998). *De informalisering van omgangsvormen: Van gedragscodes naar zelfsturing*. Van Genneep.

Ydiers, A. (2020). Mini-love en de publieke verantwoording. In L. Duistermaat (Red.), *Seksueel grensverkeer in de media*. Utrecht University Press.

Bijlagen

Onderzoekslogboek

Vorbereiding en bronnenonderzoek

- Januari 2024 – Oriëntatie op onderwerp en verkenning van beschikbare bronnen via bibliotheken, Delpher en archieven.
- Februari 2024 – Eerste verzameling van 15 Gandalf-edities, later aangevuld tot 18 representatieve nummers op basis van visuele en thematische relevantie.
- Maart 2024 – Selectie van mediaberichten via systematische zoektermen en tijdfilter. Toevoeging van twee juridische dossiers na archiefbezoek bij Amsterdam Gerechtshof.

Thematische analyseproces

- 08-03-2024 – Start open codering: opvallende passages, beeldgebruik, woordkeuze.
- 11-03-2024 – Eerste memo's geschreven over ambiguïteit in Gandalf-beeldmateriaal.
- 18-03-2024 – Vergelijking tussen satire in tekst en framing van beelden in edities 24, 39, 57.

Iteratief werken en feedbackmomenten

- 24-03-2024 – Eerste versie codeboek besproken met begeleider; voorstel om pedagogische discoursen explicieter te betrekken.
- 29-03-2024 – Herindeling codes op basis van nieuwe inzichten: categorieën 'maatschappelijke grenzen', 'ironische framing', 'autonomie' toegevoegd.
- 05-04-2024 – Interbeoordelaarscontrole met tweede lezer (drie Gandalf-edities en vier media-artikelen vergeleken).

Reflectieve notities

- 12-04-2024 – Juridische tekst bevat weinig over intentie, benadrukt effect en publieke interpretatie. Aantekening: 'Juridisch discours sluit niet aan bij progressieve pedagogische context van makers.'

- 17-04-2024 – Twijfel genoteerd bij beeldcollages: “Is deze provocatie artistiek bedoeld of een ondermijning van bescherming?”

Ethiek en sensitiviteit

- Gedurende analyse telkens expliciet stilgestaan bij het risico van over-interpretatie of onbedoelde suggestiviteit.
- Er is voor gekozen om geen beeldmateriaal te reproduceren en fragmenten zorgvuldig te parafraseren of neutraal te citeren.

De werkwijze is bewust iteratief gehouden, met ruimte voor herinterpretatie. Via triangulatie van beeld, tekst en reacties kon een genuanceerd beeld ontstaan van hoe *Gandalf* pedagogische normen uitdaagde én weerspiegelde.

Onderzoeksoptzet en analyse Het onderzoek startte met het verzamelen van 18 edities van het tijdschrift *Gandalf* (1964–1972), 24 mediaberichten en twee juridische dossiers. Deze primaire bronnen vormden de basis voor een thematische analyse volgens de methode van Braun & Clarke (2006, 2012).

Codering

- **Open codering:** notities gemaakt bij opvallende passages, beeldgebruik, tekststructuren.
 - Bijv. in *Gandalf* editie 24: notitie “tekstwolk 'ik wil in Hoepla!' roept dubbele interpretatie op”.
 - Mediabericht Trouw (1972): term “morele grenzen overschreden” als eerste open code.
- **Axiale codering:** gegroepeerd onder thema’s zoals ‘maatschappelijke afwijzing’, ‘artistieke intentie’, ‘pedagogisch discours’.
 - Bijv. meerdere artikelen benadrukten het gebrek aan pedagogische verantwoording in *Gandalf*.
- **Selectieve codering:** analyse georganiseerd rond centrale spanningsvelden: autonomie versus bescherming, satire versus ernst, kind als object versus subject.

Triangulatie en betrouwbaarheid

- Codering is deels besproken met tweede lezer.
- Voorbeeld: bij analyse van editie 39 (meisje met masker) verschilden interpretaties over speelsheid versus suggestiviteit.
- Via triangulatie zijn beeld, tekst en mediaberichten systematisch naast elkaar gelegd.

Logboekfragmenten

- 18-03-2024 – Logboeknotitie editie 11: “Intieme scène broer-zus, narratief zonder oordeel, roept spanning op.”
- 22-03-2024 – Media: “Vrij Nederland biedt meer context dan Trouw. Tegenstem zichtbaar in columnist.”
- 02-04-2024 – Juridisch dossier: “Rechter focust niet op intentie, maar effect. Citaat: ‘esthetische verpakking doet niets af aan schade.’”

Visuele analyse (op basis van Rose, 2016)

- Gelet op compositie, blikrichting, verhouding tekst-beeld.
- Voorbeeld: editie 57 collage “gluurder” met kind onder tafel – genoteerd als actieve betrokkenheid kijker in interpretatie.

Overwegingen en ethiek

- Bij gevoelige passages expliciet gekozen voor terughoudende beschrijving.
- Geen expliciet beeldmateriaal in bijlagen opgenomen.

Codeboom

Gecodeerde thema's uit de Gandalf-edities

De analyse van 57 edities van *Gandalf* leverde verschillende terugkerende patronen op. Veelvuldig kwamen de volgende inhoudelijke codes voor:

- **Afbeeldingen van naakte kinderen zonder expliciete pedagogische duiding:** de context bleef vaak ambigu, zonder begeleidende uitleg of toelichting.
- **Kind als autonoom subject:** kinderen spraken in eigen stem (bijvoorbeeld monologen) of namen initiatief in de verhalen.

- **Esthetisering van lichamelijkeheid:** gebruik van zachte lichtval, poëtische taal (“zomerzacht”), en composities die lichamelijkeheid benadrukten zonder expliciete seksualisering.
- **Dubbelzinnige tekst-beeldcombinaties:** bijvoorbeeld de uitroep “ik wil in Hoepla!” bij een peuter, die ironie en referentie aan volwassen mediacultuur combineert.
- **Gebruik van collagevormen:** waarin kinderlijke beelden gecombineerd werden met grafische elementen of woorden (zoals “gluurder”), wat aanleiding gaf tot interpretatie.
- **Normalisering van kinderlijke intimiteit:** verhalen waarin lichamelijke aanraking tussen kinderen zonder oordeel of expliciete pedagogische reflectie werd gepresenteerd.
- **Het kind als esthetisch of symbolisch motief:** waarbij het kind meer als visueel object dan als handelend persoon werd weergegeven.
- **Metaforisch taalgebruik rond het lichaam:** woorden als “klaar voor verwondering” of “doorzichtig als zomer” legden nadruk op zintuiglijke schoonheid.
- **Speelse vermommingen of maskers:** bijvoorbeeld kinderen met maskers of hoofddeksels die anonimiteit suggereerden maar visueel geladen bleven.
- **Satirische kritiek op opvoeding:** teksten en rubrieken die opvoedingsadvies parodieerden, zoals *Grote Mensenpraat*.

Gecodeerde thema’s uit media-artikelen

De 24 geanalyseerde mediaberichten (1968–1980) bevatten herhaaldelijk kritiek op zowel de inhoud als de toon van *Gandalf*. Terugkerende codes waren:

- **Framing als grensoverschrijding:** veelgebruikte termen waren “onverantwoord”, “aanstootgevend” en “pedagogisch gevaarlijk”.
- **Kritiek op het gebruik van ironie:** media beschuldigden de redactie van vergoelijking of relativering van zedelijke normen (“men speelt met morele grenzen alsof het speelgoed betreft”).

- **Ontbreken van morele of pedagogische context:** meerdere artikelen wezen op het ontbreken van een begeleidend kader bij de beelden.
- **Rubriek *Grote Mensenpraat* als bijzonder omstreden:** herhaaldelijk genoemd als cynisch en ondermijnend voor opvoedingswaarden.
- **Visuele suggestiviteit leidde tot publieke verontwaardiging:** vooral bij beelden zoals de “gluurder”-collage in editie 57.
- **Rol van satire werd betwist:** media twijfelden aan de oprechtheid van het artistieke voorwendsel.
- **Onderscheid tussen progressieve en conservatieve toon:** Vrij Nederland bood meer nuance, terwijl Trouw en Het Parool sterk afkeurend schreven.
- **Veronderstelling van doelbewuste provocatie:** vermoeden dat de redactie de controverse bewust heeft opgezocht.

Gecodeerde thema's uit juridische documenten

In de twee juridische dossiers kwamen de volgende centrale interpretatiekaders en motieven naar voren:

- **Toepassing van artikel 240 Sr:** *Gandalf* werd vervolgd vanwege het publiceren van ‘ontuchtige afbeeldingen met minderjarigen’.
- **Zwaarder gewicht van maatschappelijke interpretatie dan artistieke intentie:** het oordeel van de rechter was dat “de esthetische verpakking niets afdoet aan het publieke effect.”
- **Suggestieve representatie werd juridisch gelijkgesteld aan schadelijke inhoud:** ook beelden zonder expliciet seksueel karakter werden als grensoverschrijdend beschouwd wanneer de suggestie aanwezig was.
- **Beelden dienden als bewijsmateriaal voor normschending:** de juridische analyse keek naar combinatie van beeld, context en publieke reacties.
- **Intentie van de makers werd irrelevant verklaard:** pedagogische of artistieke bedoelingen werden juridisch ondergeschikt gemaakt aan de bescherming van het kind.

- **Normbevestiging in het vonnis:** de rechter benadrukte de noodzaak van het handhaven van morele en pedagogische grenzen in de publieke sfeer.